

РОЛЬ СОЦІОЛОГІЧНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ У ВИВЧЕННІ ПРАВА

THE ROLE OF SOCIOLOGICAL AND LEGAL SCIENCE IN THE STUDY OF LAW

Колич О.І., к.ю.н., доцент,

доцент кафедри теорії права та конституціоналізму

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена дослідженню ролі соціологічно-правової науки у вивченні права. Зазначається, що соціологічний підхід формувалася та розвивалася протягом багатьох століть разом із теорією права та філософією права. Юриспруденція вивчає норми права та логічний зв'язок між ними, проте існує ряд чинників, які впливають на праву систему, і залишаються поза межами предмета теорії права. Дана проблема входить до сфери інтересів соціології права, яка стосується взаємодії суспільства й права, людини та юридичних норм, розуміння членами суспільства превомірної/неправомірної поведінки, умови соціальної ефективності права тощо. Констатовано, що увага науковців все більше зосереджується на особливостях соціологічного аспекту у праві, який дає можливість виявити ряд соціальних чинників, які впливають на право, правовідносини та поведінку індивідів; соціальну обумовленість та соціальну ефективність права, його дієвість; трансформацію правових норм у поведінку індивідів тощо. Зазначено, що у правотворчому процесі соціологічно-правові знання використовуються для вивчення соціальних факторів, у яких буде діяти правова норма; для посилення та вдосконалення теоретичної бази; запобігання антагонізму між правом та дійсними суспільними відносинами, унеможливлення свавілля державної влади; врахування обставин взаємодії правового поля зі системою прав людини.

Соціологія права взаємопов'язана та взаємодіє не тільки із теорією права, але і з філософією. До початку ХХ століття дана наука розглядалася як напрям загальної соціології. Проте подальше визначення власного предмета дослідження призвело до виокремлення її у самостійну галузь наукового знання, сфера якої хоч і суміжна з теорією та філософією права, проте не тотожна даним наукам і не дублюється ними. Констатовано, що предмет соціології права знаходиться на стику соціології, теорії та філософії права.

Ключові слова: соціологія права, теорія права, філософія права, суспільні відносини, ефективність права, дієвість права.

The article is devoted to the study of the role of sociological and legal science in the study of law. It is noted that the sociological approach was formed and developed over many centuries together with the theory of law and the philosophy of law. Jurisprudence studies the norms of law and the logical connection between them, but there are a number of factors that affect the legal system and remain outside the scope of the subject of legal theory. This problem is part of the field of interests of the sociology of law, which concerns the interaction of society and law, man and legal norms, understanding by members of society of rightful/wrongful behavior, conditions for the social effectiveness of law, etc. It has been established that the attention of scientists is increasingly focused on the features of the sociological aspect of law, which makes it possible to identify a number of social factors that affect law, legal relations and the behavior of individuals; social conditioning and social effectiveness of law, its effectiveness; transformation of legal norms into the behavior of individuals, etc. It is noted that in the law-making process, sociological and legal knowledge is used to study social factors in which the legal norm will operate; to strengthen and improve the theoretical base; prevention of antagonism between law and actual social relations, impossibility of arbitrariness of state power; taking into account the circumstances of the interaction of the legal field with the human rights system.

The sociology of law is interconnected and interacts not only with the theory of law, but also with philosophy. Until the beginning of the 20th century, this science was considered a direction of general sociology. However, the further definition of its own subject of research led to its separation into an independent branch of scientific knowledge, the scope of which, although adjacent to the theory and philosophy of law, is not identical to these sciences and is not duplicated by them. It was established that the subject of sociology of law is at the junction of sociology, theory and philosophy of law.

Key words: sociology of law, theory of law, philosophy of law, social relations, effectiveness of law, effectiveness of law.

З давніх часів право було об'єктом вивчення юриспруденції. В даній науці сформувалися численні галузі та підгалузі, а науковий доробок складається із тисячів трактатів та наукових праць, які включають багаточисленні концепції, авторами яких є науковці різних епох. Протягом століть, поряд із філософією права та галузевими юридичними науками, розвивалася соціологічний підхід, який, незважаючи на відносно нове інституційне та академічне оформлення, еволюціонував разом із вченнями про право.

Право є результатом розвитку культури людства. В ньому закріплені норми, які закріплюють природні права та свободи індивіда, гарантії їх забезпечення та регулюють суспільні відносини в цілому. Вивченням та дослідженням правових норм займається юриспруденція. Детального аналізу потребує кожна норма права та також їх система, взаємодія правових норм між собою, їх співвідношення та класифікація. Доволі часто в аналітичній юриспруденції використовують компаративістський метод, порівнюючи ідентичні інститути права в різних країнах або в історичній ретроспективі, співставляючи нові та старі норми.

Вивчення норм права стосується дослідження дійсності, а не оціночних суджень. Юриспруденція вивчає логічний взаємозв'язок різних норм права. Проте існує й інша дійсність, яка не входить в об'єкт вивчення юриспруденції, а саме – поведінка людини в суспільстві, в тім числі взаємовплив людини і юридичних норм. Норми

права регулюють поведінку особи в соціумі, вони сприймаються як правило, а їх порушення – вихід за межі допустимої поведінки. Відтак, соціологія права досліджує комплекс проблем, які стосуються розуміння членами суспільства правомірної чи неправомірної поведінки, регулювання поведінки індивіда в суспільних відносинах, умови ефективності чи неефективності правових норм. З іншої точки зору, воля людей чи соціальних груп встановлює юридичні норми та певні соціальні зразки поведінки. Відповідно, виникає питання, які сили впливають на формування, зміну та скасування правових зразків поведінки. Для соціологів важливо не лише проаналізувати зв'язок між діями людини і реакціями суспільства на них, але також визначити послідовність, в якій права досліджує та визначені ними моделі поведінки відіграють то активну, то пасивну роль. Проаналізувавши даний аспект, можна прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки між соціальними явищами та змінами в праві, а також між певним суспільним устроєм та правовими конструкціями. Проте пошук таких взаємозв'язків без точного знання права, як соціального явища, був би не можливим. Незнання соціальних закономірностей є причиною неточних або неоприділених висновків стосовно дієвості норм права. Без наукового знання поведінки людини та факторів, які на неї впливають, практично не можливо зрозуміти причини правомірної чи протиправної поведінки. Таким чином,

поведінка людини під впливом права в суспільстві, є складовою предмета соціології права.

Закономірним є те, що сучасні науковці звертають все більше уваги на соціологічний аспект у праві. Соціологічні дослідження дають можливість виявити ряд соціальних чинників, які впливають на право, поведінку індивідів та правовідносини загалом. Правові системи світу різняться чинниками, які на них впливають, і які безпосередньо пов'язані із відмінністю суспільного устрою, людських спільнот та середовищ існування права. Центральною проблемою соціології права є пошук відповіді на запитання, наскільки повно і коректно норми права відповідають вимогам життя, сприяють подальшому розвитку суспільних та правових відносин та регулюють саме ті відносини, які цього потребують. Соціологія права досліджує соціальну ефективність права, правопорядок та правосвідомість індивідів, оскільки зазначені категорії фактично існують, і безпосередньо залежать від чинних правових норм.

Завдання юридичної науки – вивчення права, залишається актуальним і сьогодні, і вирішити його можливо за допомогою соціально-правових досліджень, що визначають соціальну обумовленість і соціальну дію правових інститутів, установ, законів у сфері їх реалізації у житті [5, с. 29]. Відтак, основною ціллю соціологічно-правових досліджень є дослідження взаємозв'язку між суспільством і правом, як соціальним феноменом. Інтерес соціологів також стосується вивчення соціальних функцій права та трансформації правових норм у поведінку індивідів. Соціологічно-правова наука виступає як допоміжний інструментарій юриспруденції, оскільки вивчає зв'язок права та суспільства, завдяки чому правова наука посилює свій методологічний арсенал, поняттєвий апарат та практичне застосування. Формування правової соціальної держави, у якій пріоритетними принципами діяльності є гуманізм, верховенство права, забезпечення та гарантія прав і свобод людини і громадянина, взаємна відповідальність держави та громадян, є неможливим без врахування комплексу соціальних аспектів. Соціологічно-правові дослідження є винятково важливими у процесі законотворчості та правореалізації, оскільки відповідальні перед суспільством органи державної влади повинні враховувати зібрані соціологічні знання, враховувати рекомендації та орієнтуватися на експертні оцінки соціологів.

У правотворчому процесі соціологічно-правові знання відіграють виняткову роль. По-перше, без детального вивчення соціальних факторів, у яких повинна діяти правова норма, неможливо здійснити ефективну діяльність на стадії правотворчості, а відтак – у процесі регулювання суспільних відносин та правореалізації. По-друге, соціологічно-правові знання готують теоретичну базу для правознавців, і покликані посилювати зв'язок права із практикою, запитам суспільства, запобігати антагонізму між правом та реальним станом речей, дійсними суспільними відносинами, унеможливити свавілля з боку державної влади, сприяти вирішенню завдань, пов'язаних із формуванням та вирішенням довгострокових завдань поступового реформування суспільства. По-третє, важливим напрямом соціологічно-правових досліджень є врахування множинних обставин взаємодії правового поля зі системою прав людини.

В. Оніщенко зазначає, що завданням соціології права є пояснення й передбачення різних варіантів дії права, його ролі й ефективності, шляхів виникнення та способів вирішення правових питань у суспільстві [3, с. 11]. Зазначені завдання є винятково важливими для правової, демократичної, соціальної держави, у якій людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються Конституцією найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) [1]. Тому набуває особливого значення дослідження соціальних аспектів права,

його ефективності, дієвості, техніко-юридичної досконалості, відповідності запитам суспільства. Дія права є його динамічною характеристикою, і від рівня його дієвості залежить досягнення мети правового регулювання в державі; сприятливий або негативний соціально-правовий клімат, рівень гарантованості та забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Дія права має наслідком певну правову поведінку особи, правомірну чи неправомірну. Проте, на відміну від правознавців, для соціологів недостатньо констатувати певний варіант поведінки, важливим є вивчення внутрішніх переконань індивіда щодо її вибору, мотивації, соціальних факторів які впливають на прийняте рішення. Відтак, доцільно звернути увагу на ще один фактор – ефективність законодавства, як наслідок його дії. Право діє в усіх сферах суспільства – економічній, політичній, культурній тощо, і якщо така дія плідна та результативна, цілі правового регулювання досягаються, правові норми реально закріплюють та конструктивно регулюють суспільні відносини, при цьому сприймаються та визнаються членами суспільства, то можемо говорити про певний рівень соціальної ефективності права.

Якщо взаємозв'язок соціології права із теорією права очевидний, то суперечки стосовно співвідношення соціології та філософії права у науковому співтоваристві тривають дотепер. У період з кінця XIX ст., і до початку XX, юридична соціологія розглядалася як напрям загальної соціології, поряд із соціологією релігії, економічною соціологією, соціологією виховання тощо. Визначення власного предмета соціології права відбулось тільки після розмежування юридичного соціального від неюридичного соціального та віднайдення строгих критеріїв для визначення “юридичного” [2, с.233]. Варто зазначити, що завдяки соціологічно-правовому вченню дослідження права виходять за рамки чисто юридичного характеру, і акцентують на соціально-правовому аспекті регулювання суспільних відносин. Весь масив соціологічних інструментаріїв допомагає правовій теорії враховувати явища загальносоціального характеру, які чинять вплив на правову систему. Можемо констатувати, що соціологія права зосереджена на онтології права, відтак певним чином пов'язана із філософсько-правовим знанням. До предмета вивчення філософії права також входить онтологія права, проте філософсько-правове знання, хоча і досліджує сутність права та розглядає право як форму соціального буття, не торкається проблем функціонування права в соціальному аспекті. Соціологія права є міждисциплінарною наукою, яка сформувалася на межі загальної соціології та правової науки, до системи якої входять і теорія права, і філософія. Тому можемо констатувати, що інтерес соціологів права торкається проблем загальної соціології, теорії права та філософії права. Соціологія права та філософія права тісно взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну, оскільки об'єкт дослідження обох наук – право. Незважаючи на спільність об'єкта, кожна наука має свій предмет, який не дублюється іншими науками. Таким чином, філософія та соціологія права є повністю незалежними науками, які пов'язані між собою та розвиваються на перетині соціології, філософії та правознавства, і завданням яких є розв'язання найбільш актуальних проблем держави та правотворення, буття права та правової реальності. Як зазначає О. Сердюк, соціологічний підхід вже давно став органічною складовою методології правознавства, а соціологія права визнана як теоретична юридична наука, що має суттєвий вплив на розвиток світоглядних та теоретичних засад правознавства [4, с. 45]. На нашу думку, позиція автора хоч і відображає основну суть соціологічно-правової науки, проте лише фрагментарно, оскільки залишився поза увагою практичний аспект соціологічно-правових досліджень, які слід використовувати безпосередньо у правотворчій та правореалізаційній практиці, у формуванні стратегії правового регулювання усіх сфер

суспільних відносин. Акцент на вкладі соціології права суто у розвиток теоретичних засад правознавства не відображає повною мірою ресурсів даної науки, результатів емпіричних соціологічних досліджень, які повинні враховуватися на практиці. Також поза увагою автора залишився нерозривний зв'язок соціології права із філософією права, який не можливо нівелювати і без врахування якого предмет соціології був би неповним.

Висновки. Соціологія права – це самостійна наука, яка розвивалася впродовж багатьох століть разом із теорією та філософією права. На відміну від теорії права, з якою дана галузь наукового знання тісно пов'язана, до предмета дослідження соціології права входить весь

спектр питань, пов'язаних із взаємодією права та суспільства, соціальною обумовленістю правових норм, їх дієвістю та соціальною ефективністю. Соціологія права досліджує весь комплекс проблем, пов'язаних із особливостями взаємодії суспільства, як складно організованої системи і права, як його підсистеми і як засобу соціального регулювання. Норми права регулюють поведінку людини в соціумі, і є предметом ряду юридичних наук. Соціологічно-правовий підхід дає змогу оцінити право з точки зору особливостей його функціонування у суспільстві, та виробити практичні рекомендації для вдосконалення нормативно-правових актів, оптимізації правового регулювання в конкретному соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
2. Музика І.В. *Філософія права* та соціологія права: проблема співвідношення. Проблеми філософії права. Том III. № 1-2. 2005. С. 233-237.
3. Оніщенко В. Соціологія права як чинник удосконалення право-державотворення в Україні. *Віче*. № 5. 2013. С. 11-13.
4. Сердюк О.В. (2005). «Чиста соціологія права» Д.Блека. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 25. С. 45-50. С. 45.
5. Яцино К.С. Соціологія права в правотворчому процесі. *Наше право*. № 1. 2013. С.29-34.